

BATI ANADOLU'NUN İŞGALİNİN TÜRK, YUNAN ve İNGİLİZ SİYASİ TARİHİNE ETKİSİ

Murat KÖYLÜ*

ÖZ

Her ne kadar işgaller Yunanistan tarafından gerçekleştirilmiş olsa da, işgallerin perde arkasındaki devlet İngiltere'dir. İngiltere'nin bu süreçte en etkin rolü oynamasında, Batı Anadolu'nun da içinde yer aldığı Osmanlı coğrafyasında önemli çıkarlarının olması belirleyici rol oynamıştır. Buna karşın dünya savaşı sonrasındaki dönemde diğer galip devletlerin de Osmanlı mirasından daha fazla pay elde etme çabası ve bunun sonucunda İtilaf Devletleri arasında ortaya çıkan rekabet, Osmanlı Devleti'nin geleceğinin belirlenmesinde önemli bir role sahiptir. Dolayısıyla Batı Anadolu'daki Yunan işgali, Yunanlılar tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan "Büyük Yunanistan" hayalinden daha öte uluslararası politikaların, İtilaf Devletleri arasındaki dengelerin ve çatışmaların ortaya çıkardığı bir süreçtir. Yaklaşık dört yıl süren bu işgal sürecini daha iyi anlayabilmek ve olayların gelişimini daha sağlam temeller üzerine oturtabilmek, dünya savaşının galip devletleri arasındaki müzakereleri, anlaşmaları ve çatışmaları daha iyi kavramakla mümkün olabilir. Bir coğrafyadaki işgal döneminin uluslararası arka planını ve bunun işgal sürecine etkilerini ortaya çıkarmayı hedefleyen bu çalışmada, gelişmelerin seyrini daha iyi kavrayabilmek için sürecin en önemli aktörü olan İngiltere'nin arşiv belgelerine ve İngiliz basımına müracaat edilmiştir. Bu doğrultuda Yunan işgal sürecinde yaşananlar ve çok çeşitli taraflar aracılığıyla sergilenen politikalar, uluslararası gelişmeleri daha ön plana çıkararak bir bakışla yeniden yorumlanmaya, döneme ilişkin eksiklikler giderilmeye ve yeni tespitler yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Batı Anadolu, Yunan İşgali, Yunan Siyaseti, Türk Siyaseti, İngiliz Siyaseti

AUDIT OF TURKISH ARMED FORCES BY THE COURT OF ACCOUNTS

ABSTRACT

Although occupations were committed by Greece, Britain was the most effective power in planning of these occupations. On this, Britain's great interests in Ottoman geography including western Anatolia played a decisive role. However during the world war period, efforts of the other victorious states to obtain a greater share of the Ottoman heritage and the competition between the allied states, played an important role in the future of the Ottoman Empire. Therefore, the Greek invasion of western Anatolia is more than a dream of "Great Greece", actually it mostly a process directed by the international policies, the balances and the conflict between the Allies. Better understanding of this occupation era lasted about five years and making a more proper analysis of the events during the occupation can be possible by better grasping of the conferences, conflicts and treaties between the victorious states of the world war. In this study, it is aimed to bring out the anatomy of an occupation era. So as the most important actor, Britain's archival documents and British press were used in order to better understand of background of the events. Ottoman archival documents also were used for making comparison. In this regard the events of the occupation era and the policies of allied Powers tried to be re-interpreted by an international point of view and it is attempted to resolve missing parts of Greek occupation era.

Key Words: Western Anatolian, Greek Occupation, Greek Politics, Turkish Politics, English Politics.

Jel Kodu: Y20

GİRİŞ

Anadolu, yüzlerce yıldan beri Yunan milleti ve onun siyasetçileri için bir cazibe merkezi, ele geçirilmesi gereken tarihi bir miras ve yurt olarak görülmüştür. Her dönemde iktidarı ele geçiren krallar, siyasetçiler ve ülkeyi yönetenlerin öncelikli politikaları, Anadolu'yu ele geçirmek "Megali İdeayı" gerçekleştirmek, Türkleri Anadolu'dan Orta Asya'ya sürmek olmuştur. Bu siyasette başarılı olanlar halk tarafından itibar görmüş, başarısızlar; gözden düşmüş, katledilmiştir.

1821'de başlayan Yunan ihtilalinden sonra 1897'de ve 1912-1913'de Türklere karşı girişilen her savaşta, Anadolu'da yaşayan Yunan ahalinin Yunanistan'a ilhak (ENOSİS) etmek amacını güttüğünü açıkça ortaya koymuşlardır. Birinci Dünya Savaşı'nda Ege Bölgesi'nde ki toprakların önemli bir kısmının Yunanistan'a bırakılması konusunda İtilaf Devletleri ile o zaman ki Yunan Hükümetlerinin arasında yapılan anlaşmalar güdülen amacı açık bir şekilde ispat etmektedir.¹

Yunan Ordusu, 15 Mayıs 1919 dan 19 Eylül 1922 ye kadar süren Küçük Asya Seferin de; Asya Kıtası'nın batısında ve Küçük Asya diye isimlendirilen batı Anadolu'da bulunan Yunan ırkından gelen halkı özgürlüklerine kavuşturma amacını gütmekte idi. Bu sefere çıkmamanın sebepleri, Yunan tarihinin derinliklerine kadar işlemiş amaçlarıyla yakından ilgilidir. Eski tarih devresi boyunca, Küçük Asya'nın batı sahillerinde birer Yunan devletleri olan Aeriyan, Dorik ve İyon uygarlıkları hüküm sürmekte idi. Büyük İskender ve sonrasında ki veliahtları zamanında Yunan medeniyeti, bu bölgede hızla yayılmaya ve Yunan dili bütün Anadolu'da İdari ve Ticari lisan olarak kullanılmaya başladı. Bu durum, Hıristiyan dininin doğuşundan sonra devam etti.²

Bizans İmparatorluğu gelişiminin zirvesine ulaştığı devirlerde siyasi çalışmalar (yatırımlar) binlerce yıllık bir maziye sahip olmuşlardı. İmparatorluğun çökmeye başlaması ve Anadolu'nun Türklerin eline geçmesinden sonra bile Yunan nüfusu Kara Deniz, Marmara Denizi, Aeolios, İyon ya ile Bamslias ve Kilikias sahillerinde uzun seneler bir birlerine kenetlenmiş olarak asırlarca yaşamaya devam ettiler. Hatta sadece Küçük Asya'da değil Kappadokia da dahi Yunan örf ve adetlerini devam ettiren Hıristiyan ahali 1821 isyanına kadar Yunan milleti bağımsız bir devlete kavuşuncaya dek yaşamlarını devam ettirdiler. 1897 Türk Yunan Harbi, 1904-1908 Makedonya mücadelesi, 1912-1913 Balkan muharebeleri, Türk boyunduruğu altında asırlarca yaşayan Rumların kurtulmalarını önemli adımları olmuştur. Her ne kadar da Balkan muharebesinde elde edilen zaferler iki milyon ırkdaş ve dindaşımıza hürriyet sağlamışsa da, tümünün

kurtuluşunu sağlayamamıştı. Halen 2.500.000 Elen³ , Türk boyunduruğu altında kalmıştı. ⁴

30 Ekim 1918 de imzalanan Mondros Mütarekesi ⁵ İttifak Devletleri ile Türkiye arasındaki harbe son vermeyi öngörürdü Mütarekenin ana şartları şunlardı:⁶

Mondros Ateşkes Antlaşması, Osmanlı Devleti için son derece ağır hükümler içeren 25 maddeden oluşmaktaydı. Sınırların denetlenmesi ve iç düzenin korunması için gerekli olan birlikler dışındaki ordunun “derhal” terhis edilmesi, Türk karasuları ya da Türkiye'nin işgalindeki sularda bulunan bütün savaş gemilerinin teslim edilmesi istenmekteydi. Ateşkes Hicaz'da, Asir'de, Yemende, Suriye'de ve Irak'taki bütün garnizonların, Trablus ve Bingazi'de bütün subayların teslimini, terhis edilecek ordunun bütün araç, gereç, silah ve cephanesi hakkındaki buyrukların yerine getirilmesini gerekli kılmaktaydı. Küçük gemiler hariç bütün donanma düşmanın gözetiminde olacak, Doğu Cephesi'nde İran ve Kafkasyadaki Osmanlı Kuvvetleri savaştan önceki sınırlara çekilecek, ulaşım ve haberleşme ağı İtilaf Devletleri tarafından denetlenecekti.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın en önemli noktası, 7. ve 24. maddeleriydi. 24. Madde 'de, “Doğudaki altı ilde (Ateşkes 'in İngilizce metninde bu altı ilden, altı Ermeni ili olarak söz edilmişti) karışıklık çıkarsa, müttefikler bu illerin herhangi bir bölümünü işgal etme hakkını ellerinde tutarlar” denilmişti. Bu ifade ile kastedilen iller Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ ve Sivas'tı. 7. Madde ise bu olanağı bütün Osmanlı topraklarına genişletmekte ve “Müttefiklerin, kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı bulunması” demekteydi. Bu maddelerle Mondros bir ateşkes antlaşması metninden çok öte bir anlam kazanmakta, müttefiklerin herhangi bir biçimde kolayca tahrik edecekleri bir olayın ardından istedikleri yeri işgal hakkını doğuran bir belgeye dönüşmekteydi⁷.

¹ YUNAN GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, HARP TARİH BAŞKANLIĞI (YGHTB), *Yunan Ordusu İzmir`de*, Atina, 1928, s.1

² a.g.e, s.26

³ Bu sayı Yunan Genel Kurmayı tarafından abartılı olarak verilmiştir. Resmi rakamlara göre 1914 mübadelesinde önce 1912`de, Anadolu`da Osmanlı Kayıtlarına göre 1.777.146, Rum Ekümenik Kilise kayıtlarına göre ise de 1788.582 Yunan kökenli bulunmaktadır. Venizelos`a göre ise tüm Anadolu`da ki Rum sayısı 1.694.000 dir. (<http://www.bolsohays.com/yazarmakale-67/anonim-kastamonu-daki-rum-sayisi.html> .Erişim Tarihi: 12.08.2016)

⁴ YGHTB, a.g.e, s.27

Mondros Mütarekesi, Hristiyanlara karşı yapılan baskıya son vermişti. Osmanlı İmparatorluğu çok zor bir duruma düşmüş ve çökme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı. Ortadoğu'da önemli yerler imparatorluktan ayrıldı. İstanbul ve Nikodimia'ya⁸ çıkarma yapılarak işgal edildi. Zapt edilen diğer arazi müttefiklerin etki alanlarına bölündü. İnsan kaybı çok büyüktü. Nüfusun birçok ihtiyaçlarına cevap verilmiyordu. İçte karışıklık mevcuttu ve eşkıyalar Karadeniz sahillerinde faaliyette idiler. Türk ordusu bitap düşmüş, moralleri çökmüş geri çekilme halinde olduğu halde bile bazıları silâhları ile beraber evlerine kaçıyorlardı. Yeni Türk komutanlardan kilit mevkilerini işgal edenler Ermeni katliamı ile Yunanlıları ortadan kaldırmak için yapmış oldukları faaliyet ve sorumluluktan korkarak yurt dışına kaçmışlardı. Antlaşma şartlarının tatbiki ağır bir tempo ile başladı ve beş ay sonra bile tamamlanamadı. Çeşitli konular İstanbul'da ki işgal kuvvetlerinin sağlayacakları faydaların değişik olmasından dolayı çıkmaza sürükleniyorlardı.⁹

1915'de başlayan ve I. Dünya Harbi süresince devam eden İngiliz propagandası ve karalaması Anadolu'da Türklerin büyük oranda Ermeni ve Rum katlettiği söylentisini Hristiyan ahali arasında hızla yaymıştı. Kimse gerçeği bilmiyordu. Söylentiler Pazar ayınlarında ölenlerin ruhlarına yapılan dualarla artıyor, Hristiyanlar üzerinde "intikam" duygusunu artırıyor. Cepheden dönen subaylar, yenilginin vermiş olduğu eziklik duygusunun yanı sıra, kin ve nefretle bilenmiş Rum ve Ermeni ahalinin her türlü hakaretine maruz kalıyorlardı. Oysa ortada tek bir resim vardı; avını parçalayan aslanlardan birer parça et koparmak için kenarda bekleyen sırtlan ve akbabalar gibi, Rum ve Ermeniler savaşın galiplerinin yanlarında dolaşarak çöken Osmanlı'nın topraklarına çöreklenme iştahlarıyla bekliyorlardı.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nı takip eden günlerde müttefikler, Türk topraklarını işgal etmeye başlamışlardır. 13 Kasım 1918'de ise, "61" gemiden oluşan karma donanma Dolmabahçe önlerine demirlemiştir. Bu filoda İngiliz, Fransız ve İtalyan gemilerinden başka, Yunanistan'a ait "14" kruvazör ile "4" muhrip de bulunmaktadır¹⁰. Yunanlıların "kutsanmış" olarak andıkları "Averof" zırhlısı¹¹, ayrıca "Panthir", "İeraks" ve "Aetos"

⁵ Birinci Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri yanında yer almış olan Türkiye de, 30 Ekim 1918 tarihinde Limni Adası'nın bir limanı olan Mondros'ta, İngilizlerin Agamemnon zırhlısında, bir ateşkes antlaşması imzalamıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması'nı Osmanlı Devleti adına Bahriye Nazırı Rauf Bey, Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ve Yarbay Sadullah Bey; İngiltere adına ise Akdeniz Bölgesi Başkumandanı Amiral Sir S. A. G. Calthorpe imzalamışlardır.

⁶ YGHTB, a.g.e, s.32-33

⁷ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1973, s. 11-14

⁸ İzmit

⁹ YGHTB, a.g.e, s.33

İstanbul'a gelen gemiler arasındadır. Gemilerin Dolmabahçe önüne demirlemeleri, Yunanistan'daki tarih kitaplarında ulusçu bir söylemlerle aktarılmaktadır. Yunan gemilerinin İstanbul'a demir attıkları esnada "Averof" zırhlısında Yunan milli marşı çalınmış, binlerce İstanbullu Helen bunu alkışlamış ve kendilerini rüyada yaşıyor zannetmişlerdir ¹².

Müttefikler İstanbul'a girdiklerinde Fransız Başkomutan Franchet d'Esperey, Yunan Başkomutanı Paraskevopulos'u İstanbul'a davet etmiştir. İstanbul'u kurmaylarıyla ziyaret eden Paraskevopulos İstanbullu Helenler tarafından heyecanla karşılanmıştır. Paraskevopulos'u karşılamak üzere tüm evler ve dükkânlar Yunan bayraklarıyla süslenmiştir. Yunan Başkomutanı Patrikhane'yi ziyaret ettiğinde ise her şey Yunanlıların asırlık rüyalarının yaklaşmakta olduğunu göstermektedir. İstanbul'un fethinden sonra ilk kez Patrikhane'ye Bizans bayrağı çekilmiştir. Paraskevopulos ve kurmaylarını kabul eden Patrik Vekili Kesarias Nikolaos, yaşananların tarihi öneminin altını çizmiştir ¹³.

1919 yılının Mart ayı içinde Paraskevopulos'un "Pera Palas"ta düzenlediği resepsiyona, Rum Cemaati'nin tüm ileri gelenleri katılmışlardır. Resepsiyon esnasında Fransız Başkomutan heyecanlı bir anda ve Yunanca olarak, "Yaşasın Büyük Yunanistan!" diye bağırmıştır ¹⁴.

Buna paralel İzmir'de, müttefiklerin onayı ile demir atan İlias Mavrudis komutasındaki "Leon" muhribi sevinçle karşılanmıştır. Bu muhribin limana girmesinden birkaç gün sonra sürgün olan Metropolit Hrisostomos İzmir'e geri dönmüştür ¹⁵.

Bunlar olurken diğer taraftan Venizelos, Paris ve Londra'da olabildiğince Helenlerin rüyalarını gerçek kılmaya çabalamaktadır. Ancak gerçeklerin dünyasında rüyalara yer yoktu. ¹⁶

1. İZMİR'İN İŞGALİ ÖNCESİ VE SONRASI

Yunanistan'ın İzmir'e çıkarılması kararı alınırken en etkin rolü, Lloyd George oynamıştır. Mayıs başında Lloyd George'la Venizelos bir akşam yemeği yemişlerdi. Aynı ortamı paylaşan Lloyd George'un sekreteri Frances Stevenson günlüğüne şu notları düşmüştü: "İkisi birbirine hayranlık duyuyor ve Lloyd George İzmir'i Yunanlılara kazandırmak istiyor. Ama

¹⁰ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt: 1, Ankara 1991, s. 73.

¹¹ Istoría Grigoriadis, *Tis Sighronis Elladas*, Çağdaş Yunanistan Tarihi, 1909-1940, Tomos [Cilt]: 1, s. 248.

¹² Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı*, 1919-1922), İstanbul 2010, s.91

¹³ A.g.e.,s.91

¹⁴ A.g.e., s.91

¹⁵ Kostas Hacıantoniyu, *Mikra Asia - O Apeleftherotikos Agonas*, Anadolu - Özgürleştirme Mücadelesi, 1919-1922, Atina, 1994, s. 25.

bu konuda İtalyanları idare etmekte zorluk çekiyordu”¹⁷.

Lloyd George Yüksek Konsey’de İzmir konusunda bir karar alınması için tüm ağırlığını ortaya koymuş, harekete geçilmezse İtalyanların Anadolu’dan koskoca bir parçayı yutabileceklerini söylemiştir. Yunan kuvvetleri ise hazırdır. İtalyanlar ertesi gün Barış Konferansı’na döndüklerinde onlara, müttefiklerin bazı katliamları önlemek için, onların yokluğunda bir takım kararlar almak zorunda kaldıkları ifade edilmiştir. Yunan çıkarmasının tarihi, 15 Mayıs olarak saptanmıştır. İngiliz askeri uzmanlarından Henry Wilson’a göre bu karar, baştan sona çılgınlık ve çok kötü bir karardır¹⁸. Aynı konuyu değerlendiren Churchill, Venizelos’un yüzmeye hazır bir ördek edası içinde olduğunu söylemiş, “15 Mayıs 1919 Yunanistan’ın İzmir’i işgali her türlü karşı çıkmamama rağmen gerçekleşti” demiştir¹⁹.

Lloyd George’a göre, “Perikles’in²⁰ gününden bu yana Yunanistan’dan çıkan en büyük devlet adamı Venizelos’tur”. Lloyd George’un Venizelos’a verdiği desteğin büyüklüğü pek az insana verdiği düzeyde olmuştur. Venizelos için, “O aslında bir liberal ve demokrat, o yüzden tüm gerici unsurlar O’nun ideallerinden, yasalarından ve kişiliğinden nefret ediyor ve O’ndan korkuyorlar” demiştir. Venizelos’la Lloyd George, 1912’deki ilk görüşmelerinden itibaren birbirlerini iyi tanımış ve sevmişlerdir. Venizelos’un gözünde Lloyd George, Adriyatik’ten fırlamış bir peygamberdir, müthiş kapasitesi vardır, insanları ve olayları anlama yeteneği inanılmazdır. Lloyd George’un gözünde ise Venizelos, “büyük adamdır; çok büyük adamdır”. Savaş boyunca ikisi arasında temas hiç kesilmemiş, Ekim 1918’de, savaşın son aşamasına gelindiğinde dahi Lloyd George yoğun programından vakit ayırıp Venizelos’la öğle yemeği yemiş ve Yunan taleplerini konuşmuştur²¹.

Yunanlıların İzmir’e çıkarma tarihi olan 14 Mayıs 1919 un arifesinde çift siyaset takip eden müttefik kuvvetleri, bir taraftan Yunanlıların çıkarmalarını desteklerken diğer taraftan İtalya’ya da Büyük Menderes’in güneyindeki araziye ayırıyorlardı.

İzmir’i işgal görevi verilen 1. Tümen Yunan tarih kitaplarında,

¹⁶ Erdem, a.g.e., s.91

¹⁷ a.g.e., s.105

¹⁸ Margaret MacMillan, Paris 1919, Çev. Belkis Dışbudak, Ankara 2004, s. 422-423.

¹⁹ Kenan Kırkpınar, “Milli Mücadele Döneminde İngiliz Basını”, Türkiye Araştırmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı: 3, Yıl: 1993, s. 169.

²⁰ Perikles (İ. Ö. 494-429), Atina’da siyasal yaşamı demokratikleştirmeye çalışmış asker ve devlet adamıdır. Atina, “Perikles Yüzyılı” ile uygarlığın doruğuna ulaşmıştır. Bu dönem, “Altın Yüzyıl (Hrisus Eon)” adıyla da anılmıştır. “Perikles”, Egkiklopedia, 2002 Ansiklopedisi, Tomos [Cilt]: 15, s. 360-361; “Perikles”, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Cilt: 18, s. 9287-9288.

²¹ MacMillan, a.g.e., s. 341-349.

“Yunan Ordusu’nun en şanlı tümeni” olarak nitelendirilmektedir. Bu tümendeki askerlerin ekseriyeti Tesalyalıdırlar ve ifade edildiğine göre Yunan Ordusu’nun en disiplinli ve yakışıklı çocuklarıdırlar²². Tümen, 1919 Nisan ortasında Makedonya’nın Bravi (Eleftheron) bölgesinde üslendirilmişti. Topçu Albayı Zaferion Nikolaos’un idaresinde olan birlikte 3 alay piyade, 4’üncü, 5’inci ve 38. Evzon Alay 1. ile 2. bölük dağ topçusu vardı. 8 Mayıs tarihinde Selanik, Yunan askeri birliğin İzmir ve havalisini işgal etmek için acele yola çıkması emrediliyordu. 9 Mayıs sabah 9.00’da başlayan gemilere binme devam ederken ordu komutanlığından birliğe gelen bir telgrafta İngiliz Fransız ve Amerikalıların onayından geçen bu işgale katılan Yunan birlikleri komutanı emirlerini direkt olarak Yunan Hükümetinden alacağı ve işgal kuvvetleri komutanı haklarına sahip olacağı ayrıca siyasi liderliğin geçici olarak idaresine verileceği, işgal kuvvetleri komutanına danışman olarak bir yüksek komiser tayin edileceği, son olarak da asker taşıyan gemilere torpidobotların refakat edeceği bildirilmekte idi.

15 Mayıs 1919 saat 08.40’dan itibaren, sözde Hıristiyan ahalinin can ve mal güvenliğini korumak için İzmir’e çıkan Yunan askerleri, önlerine çıkan her Türk’ü katletmekten çekinmediler.

Yunan askerlerinin, bu insanlık dışı hareketlerine Rum ve Ermeni halk da iştirak etti. Hükümet Konağı’ndan ve kışladan esir alınarak çıkarılan sivil memur ve askerlerin rıhtıma götürüldüğü esnada yerli Rumlar; taş, sopa ve demirlerle saldırmışlar ve birçok esiri feci şekilde öldürmüşlerdi. Hızlarını alamayan Rumlar, öldürdükleri savunmasız insanların bedenlerini parçalayarak vahşi duygularını tatmin etmişlerdir. İçindekilerin esir alındığı kışla, Hükümet Konağı ve diğer resmî daireler talan edilmiş, kalemlere varıncaya kadar hiçbir şey kalmamıştır.²³ İzmir’in içinde ve dolaylarında, tenha mahallelerde ele geçirilen Türk polis ve jandarmalar katledilmiştir. İşgalin ilk 48 saatinde, İzmir ve banliyölerinde, 2.000’den fazla Türk katledildi.²⁴ Kordonda ve rıhtımda öldürülen ve yaralananların çoğu denize atılmıştır. Bu katliamdan on beş gün sonraya kadar körfezden cesetler çıkarılmış hatta zaman zaman birkaç cesedin birbirine zincirle, demir telle bağlı oldukları görülmüştür.²⁵

Uygarlığı ve insan haklarına saygısıyla övünen Batılıların teşvik ve onayı ile vahşi hayvan sürüsü gibi İzmir’e çıkan Yunanlılarla, yerli Rumların; işkence, katliam ve yağmalarını İtilaf devletleri askerleri, körfeze demirlemiş gemilerinin güvertelerinden dehşetle izlemişlerdir. Bazı İngiliz ve Amerikan denizcileri, bu hale insanlık adına dayanamayarak, denize atlamış ve Türklerin yardımına koşmak istemişlerdir. Fakat komutanları buna izin vermediği gibi gemilerin şehre bakan tarafına tente çekmek suretiyle bu kanlı manzarayı kendi askerlerinin gözlerinden saklamaya çalışmışlardır.

Yunanlılar, İzmir'den sonra 19 Mayıs'ta Urla'yı, 20'sinde Çeşme'yi, 21'inde Torbalı'yı, 22'sinde Menemen'i, 25'inde Manisa, Bayındır ve Selçuk'u, 27'sinde Aydın'ı, 28'inde Tire'yi, 29'unda Turgutlu ve Ayvalık'ı, 4 Haziran'da Nazilli'yi, 5'inde Akhisar'ı, 12'sinde Bergama'yı işgal ettiler. Çünkü Yunanlılara göre bölgede tutunmanın tek yolu, buralardaki Türk gücünü ortadan kaldırarak onların daha doğuya çekilmesini sağlamaktı. Esasen Megali İdea'nın amacına ulaşabilmesi için de böyle bir hareket tarzı gerekiyordu.²⁶

2. BATI ANADOLU'NUN İŞGALİNİN TÜRK, YUNAN VE İNGİLİZ SİYASİ TARİHİNE ETKİSİ

Başta İzmir olmak üzere Manisa ve Kasaba (Turgutlu)'nın Yunanistan tarafından işgali, 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunan ordusunun İzmir'i işgal etmesiyle başladı. Paris Konferansı'nda alınan karara dayanılarak gerçekleştirilen bu işgal, kısa sürede bölgede geniş bir coğrafyaya yayılmış ve Türkler tarafından kabul görmeyen Sevr Antlaşması taslağında yer aldığı üzere bu bölgeler Yunan yönetimine devredilmiştir. Önemli karakteristik özelliklere sahip olan işgal devresi, çok farklı dinamiklerin biçimlendirdiği bir süreç olmuştur. Devlet politikalarından devlet adamlarının kişisel görüşlerine, konjoktüre bağlı değişimlerden bölgenin kendi iç dinamiklerine kadar birçok faktör bu dönemde etkili olmuştur. Her ne kadar işgaller Yunanistan tarafından gerçekleştirilmiş olsa da, işgallerin perde arkasındaki devlet İngiltere'dir. İngiltere'nin bu süreçte en etkin rolü oynamasında, Batı Anadolu'nun da içinde yer aldığı Osmanlı coğrafyasında önemli çıkarlarının olması belirleyici rol oynamıştır. Buna karşın dünya savaşı sonrasındaki dönemde diğer galip devletlerin de Osmanlı mirasından daha fazla pay elde etme çabası ve bunun sonucunda İtilaf Devletleri arasında ortaya çıkan rekabet, Osmanlı Devleti'nin geleceğinin belirlenmesinde önemli bir role

²² Erdem, a.g.e., s.126

²³ http://w3.balikesir.edu.tr/~metinay/Metin_Ayışığı, Unutulan Soykırım:Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi, Erişim Tarihi: 26.08.2016

²⁴ www.acikarsiv.ankara.edu.tr/fulltext/3320.pdf, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erişim Tarihi:26.08.2016

²⁵ <http://www.tarihsuuru.com/tsrd/haberdetay.asp?ID=452,1>Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi, Erişim Tarihi:01.09.2016

²⁶ Ayışığı, a.g.e,

²⁷ Ankara Hükümeti tarafından tanınmayan Sevr Antlaşması, meclis tarafından da onaylanmadığı için hiçbir zaman resmen yürürlüğe girememiş, onun yerini Türk milli mücadelesi sonrasında imzalanan Lozan Antlaşması almıştır.

sahiptir. Dolayısıyla Batı Anadolu'daki Yunan işgali, Yunanlılar tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan “Büyük Yunanistan” hayalinden daha öte uluslararası politikaların, İtilaf Devletleri arasındaki dengelerin ve çatışmaların ortaya çıkardığı bir süreçtir.

Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesiyle başlayan ve Sevr Anlaşması²⁷ sonrasında kurumsallaşmış bir yapıya dönüşen Yunan kontrolü, Batı Anadolu tarihinde özgün bir dönemin yaşanmasına neden olmuştur. Her ne kadar işgal, Yunanistan tarafından gerçekleştirilmiş olsa da işgalin arkasındaki etkin gücün İngiltere olduğu bilinmektedir. Bir başka deyişle Yunan işgali, İmparatorluğun çıkarlarını devam ettirebilmek için İngiliz bürokrasisi tarafından uygulamaya konulan politikaların en son halkalarından biridir. Dolayısıyla Batı Anadolu'daki işgale ortam hazırlayan gelişmelerin arka planını, İngiliz emperyalizmi çerçevesinde ortaya koymak, işgalin perde arkasındaki olayları anlayabilmek açısından oldukça önemlidir. İngiltere'nin bölgeye yönelik işgal girişiminin perde arkasındaki aktör olması, 19. Yüzyılın son çeyreğinde devletlerarası dengelerde yaşanan değişime paralel olarak Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde görülen bozulmayla yakından ilintilidir. İngiltere, uzun bir süre Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruyarak “memâlik-i şâhâne”de çıkarlarını devam ettirme siyaseti takip etti. Zira İngiltere'nin Hindistan sömürmesine giden yol üzerinde bulunan en stratejik noktalar, Osmanlı hâkimiyetinde olan Akdeniz, Mısır, Süveyş Kanalı, Basra Körfezi ve Mezopotamya'ydı. Avrupa ticareti için son derece stratejik öneme sahip Boğazlar da Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer alıyordu. 1878 yılına kadar sürdürdüğü bu politikayla bir yandan bölgedeki nüfuzunu devam ettirmeyi diğer yandan da Hindistan yolu için stratejik geçiş noktaları olan bölgeleri korumayı hedefleyen İngiltere, bu bölgeleri korumaya çalışırken uzun süre başta Rusya olmak üzere, Fransa ve 19. yüzyılın sonlarına doğru da Almanya ile mücadele etmek zorunda kaldı. İngiltere'nin sürdürdüğü bu politika, 19. yüzyıl boyunca devam eden Osmanlı-Rus savaşlarıyla oldukça yıpranan Osmanlı Devleti için de bir dayanak noktası oldu. Nitekim Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı'nda İngiltere'den önemli bir askeri destek sağladı. Diğer taraftan 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı neticesinde İstanbul önlerine kadar gelen Rusya'ya Berlin Konferansı'nı dayatan da İngiltere oldu.

İngiltere'nin uzun süre devam ettirdiği bu çıkarıcı politika, 1878 yılından itibaren değişmeye yüz tuttu. Elbette bu değişimin yaşanmasında dünyada meydana gelen yeni gelişmelerin önemli etkisi oldu. 19. yüzyılın son çeyreğinde, Almanya ve İtalya siyasi birliklerini tamamlayarak Avrupa ve dünya siyasetindeki yerlerini aldılar. Hemen hemen aynı dönemde sonuçlanan Osmanlı-Rus savaşı neticesinde Osmanlı Devleti, Balkanlar'da

büyük toprak kayıplarına uğradı. Savaş neticesinde imzalanan Berlin Anlaşması'yla Bulgaristan, Karadağ, Sırbistan ve Romanya bağımsız birer devlet olarak Balkan coğrafyasındaki yerlerini aldılar. Bu gelişmelerle birlikte İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk ederek alternatif politikalar aramaya başladı. İngiltere'nin bu geleneksel politikasının değişmeye başlamasında, dışarıdaki gelişmeler kadar iç politikada meydana gelen değişiklikler de etkili oldu. Gladstone liderliğindeki Liberal Parti'nin 1880'de iktidara gelmesinden itibaren İngiltere'nin Osmanlı karşıtı tutumu daha da alevlenmeye başladı. Bu çerçevede Gladstone, başta Yunanistan olmak üzere diğer Balkan Devletleri'nin toprak taleplerinin yerine getirilmesi konusunda yakından ilgilendi. İngiliz Hükümeti'nin, Balkan Devletleri'ne karşı sürdürdüğü bu destekleyici politikanın sonuçları, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne halel getirmekle kalmıyor, Balkan devletleriyle ilişkilerini daha da geriyordu. Yunanistan'ın Kuzey Epir ve Tesalya üzerindeki isteklerinin Gladstone Hükümeti tarafından şiddetle desteklenmesi, Osmanlı-Yunan çekişmesini iyice alevlendirmişti²⁸.

Bu gelişmeler yaşanırken Balkanlar'da ortaya çıkan ayaklanmalara Osmanlıların verdiği tepkinin dozajı Avrupada, Başbakan Gladstone öncülüğünde Türk karşıtı bir propagandaya zemin hazırladı. Neticede Türk imajı hem Avrupa hem de İngiliz kamuoyunda oldukça zedelendi. Basın ve mitingler yoluyla Ortodoks Hıristiyanlara yapılan baskıyı İngiliz kamuoyuna mal eden Gladstone, bu konuları iktidara gelebilmek adına bir propaganda malzemesi olarak da kullanmaktan geri kalmadı²⁹.

Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan unsurlara yönelik tavrının baskıcı ve sert olduğunu iddia ederek çeşitli reformlar dayatmaya başlayan İngiltere için öyle görünüyordu ki Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması artık bir önem arz etmiyordu. Giderek zayıflayan Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin kopma noktasına gelmesinde, İngiltere'nin değişen politikası karşısında Osmanlı Devleti'nin alternatif arama çabaları da etkili oldu. Osmanlı Devleti bu amaçla Avrupa siyaset sahnesine ve sömürgecilik yarışına geç katılan Almanya ile yakın ilişkiler geliştirmeye başladı. Bir süre sonra Almanyadan Orta Doğu'ya uzanan Berlin-Bağdat Demiryolu projesiyle, Osmanlı toprakları Alman mallarına açık bir pazar haline geldi. Diğer yandan Deutche Bank, Osmanlı topraklarında ekonomik faaliyet gösteren en etkin yabancı kredi kuruluşu olmuştu. Bunun arkasından II. Wilhelm'in İstanbul'u ve bir Osmanlı şehri olan Kudüs'ü ziyaret etmesi, ilişkileri daha da kuvvetlendirdi. Wilhelm'in, Kudüs'te bir Protestan Kilisesi kurmak

²⁸ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Ankara 1977, s. 545.

²⁹ W. A. Speck, A Concise, History of Britain (1707-1975), Cambridge 1993, s. 99. Aktaran: İsmail Ediz, Batı Anadolu'da Yunan İşgali (1919-1922), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011, s.238

amacını gütmesi, ülkesindeki Hıristiyanların büyük kısmının Protestan olduğu İngiltere açısından büyük bir tehlikeye işaretledi. Şüphesiz Alman İmparatoru'nun bu seyahatinin dini ve ekonomik birçok neticesi oldu ve bütün bunlar bölgedeki İngiliz çıkarlarının devamı açısından kabul edilemez sonuçlardı.

Bu seyahatle birlikte bölgede bulunan Alman kökenliler, ekonomik aktivitelerin artırılması noktasında cesaretlendirilmiş ve bölgedeki ekonomik nüfuz Almanlar lehine el değiştirmeye başlamıştır. Alman-İngiliz anlaşmazlığının temelinde, yalnızca Almanların Osmanlılarla geliştirdiği iyi ilişkiler yatmıyordu. Bu iki devlet arasındaki rekabette ekonomik ve siyasi olaylar belirgin rol oynamıştır. Sanayi üretimi hızla artan Almanya, kısa sürede bütün rakiplerinin ekonomilerine yetişmiş hatta birçoğunu da geride bırakmıştır. 1866'da Avusturya'yı mağlup eden ve 4 yıl sonra Fransızlarla girdiği mücadeleyi başarıyla kazanan Almanya'nın bu yükselişi, Britanya'nın ticaret ve sanayinin tartışmasız efendisi olduğu günlerin sayılı olduğunun bir göstergesiydi. Avrupa'daki dengeleri alt üst eden bu yükselişin ortaya çıkardığı yeni durumun en iyi gözlenebildiği coğrafya Balkanlar olacaktır³⁰.

Almanya'nın bu yükselişi ve Osmanlı Devleti'yle geliştirdiği ilişkiler karşısında İngiltere, önce mesafeli davrandığı Yunanistan ile sonra da uzun yıllar Boğazlar ve Akdeniz hâkimiyeti için mücadele ettiği Rusya ile yakınlık kurmaya başladı.

20. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin önce Trablusgarp'ı İtalyanlara bırakması, sonrasında ise Balkan Savaşlarında ağır yenilgiler alması, İngiliz politikasına yön verenler tarafından Osmanlı Devleti'nin sonunun geldiğine bir işaret olarak algılandı. Buna rağmen İngiltere, Osmanlı Devleti'ni tamamıyla gözden çıkarmaya alenen cesaret edemedi. Zira Trablusgarp ve Balkan savaşlarında Osmanlı Devleti'nin almış olduğu ağır yenilgi sonucunda ortaya çıkan durum, İngiltere'nin Müslüman sömürgelerinde büyük bir tepkiyle karşılanmıştı. İngiltere, Müslüman sömürgelerinden gelecek bu tepkiden çekiniyor ve Balkan devletlerini açıkça destekler görünmek istemiyordu. Ayrıca Osmanlı Devletini Almanya'ya mecbur bırakmak İngiltere'nin işine gelmiyordu³¹.

Diğer yandan Balkan Savaşları neticesinde ortaya çıkan Yunanistan, İngilizleri oldukça etkilemişti³². Bu dönemde Yunanistan'ın Başbakanı 1910 yılında iktidarı ele geçirmiş olan ve Balkan Savaşları'nda yıldızı oldukça parlayan Venizelos'du. "Büyük Yunanistan" hayalleri kuran Venizelos dış

³⁰Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*, İstanbul 2001, s. 128, Akta-
ran: Ediz, a.g.e. 238-239

³¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 664.

³² Armaoğlu, a.g.e., s. 50-51.

politikasını İngiliz hayranlığı çerçevesinde yürütüyordu. İngiltere'nin yakın gelecekte Yunanistan'ı bir müttefik olarak görmeye başlamasıyla birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler giderek artmaya başladı. Yunan askeri yetkilileri ve deniz subayları İngilizler tarafından eğitiliyordu. Bu çerçevede Mayıs 1911'de bir İngiliz birliği Yunanistan'a gelmişti. Ayrıca İngilizler, Yunanistan polis teşkilatının kurulmasına da önemli katkılar sağladılar³³.

1912 yılında İngiliz Savaş Bakanı Winston Churchill, Yunanistan'ı kendi stratejik planına dâhil etmeye çalışmış ve İyon Adalarındaki limanları kullanmak için Yunanistan'a müracaat etmişti. Buna rağmen İngiltere, Yunanistan'ın büyük beklentilerinin farkındaydı ve mesafeli durmaya çalışıyordu. Diğer yandan Venizelos, İngilizleri Yunan çıkarlarının gerçekleşmesini destekleyecek ve Yunanistan'ı koruyacak tek devlet olarak görüyordu. Bu amaçla İngilizlerin ve diğer Avrupa devletlerinin desteğini sağlamak amacıyla Venizelos, 1914'ün Ocak ayı boyunca Paris, Londra, Berlin, Petersburg ve Viyana'yı içerisine alan bir dizi ziyaret gerçekleştirdi. İngiltere'yle resmen müttefik olmak isteyen Venizelos bu doğrultuda Londra'da İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey ile görüştü. Fakat İngiltere'nin tek bir Balkan devleti ile anlaşma yapmak gibi bir niyeti yoktu Grey, yine de açık kapı bırakmış hatta ileriye yönelik yapılacak bir anlaşmanın altyapısını oluşturmaya çalışmıştı. Kesin bir sonuç elde etmemesine rağmen Venizelos'un bu gezisi Şubat ayı içerisinde meyvelerini vermeye başlamış ve Avrupalı büyük devletler 13 Şubat 1914'te Yunanistan'ın Adalar üzerindeki hâkimiyetini kabul etmişlerdi³⁴.

İngiltere ve müttefikleriyle ilişkilerini giderek genişleten Yunanistan için I. Dünya Savaşının başlaması bir fırsat oldu. Osmanlı Devleti'nin kısa süre sonra Almanya'nın yanında savaşa dâhil olmasıyla birlikte İngiltere, Osmanlı coğrafyasında uygulayacağı politikalarını gözden geçirerek daha kapsamlı bir hale getirdi. Bu amaçla bir komite teşkil edildi ve bu komite Haziran 1915'te çalışmalarını tamamladı. Komitenin raporuna göre, İngiltere'nin Yakın Doğu'da gerçekleştirmek istedikleri şu şekilde sıralanabilir:

- İngiltere'nin Basra Körfezi'ndeki pozisyonunun daha da güçlendirmesi,
- Osmanlı coğrafyasında İngiliz ticaretinin önündeki bütün engellerin kaldırılması ve mevcut pazarın korunması,
- Mekke şerifine ve Araplara verilen taahhütlerin yerine getirilebilmesi,
- Petrol üretimi, suyolları ve tarımsal sulama faaliyetlerinin gelişi-

³³ Eleftheria Daleziou, Britain and Greek Turkish War Settlement of 1919-1923, Glasgow University 2002, s. 53. Aktaran: Ediz, a.g.e.239

³⁴ Daleziou, a.g.e., s. 55.

mesine ve korunmasına yönelik bir politika takip edilmesi,

— Bölgenin tahıl arzının artmasına yönelik tedbirler alınması,

— Doğu Akdeniz’de ve Basra Körfezi’ndeki stratejik bölgelerin kontrol edilmesi,

— Müslümanların kutsal saydığı bölgelerin bağımsız bir Müslüman devlet yönetiminde olması,

— Ermeni meselesine bir çözüm bulunması,

— Hıristiyanların kutsal mekânları ve Filistin konusuna bir çözüm bulunması.

İngiltere, komitenin bu amaçları gerçekleştirebilmek için tavsiye ettiği dört alternatif arasından Osmanlı Devleti’nin bölünmesi politikasını tercih etti ve vakit kaybetmeden uygulamaya koydu³⁶. Bu politika aynı zamanda imtiyaz alanlarının oluşturulması fikriyle desteklendi. 1917 yılında İtilaf Devletleri’nin yanında savaşa girmesiyle birlikte Yunanistan, İngiltere’nin uygulamaya koyduğu bu planın önemli bir unsuru oldu³⁷. Savaş sırasında Yunanistan’ın İtilaf Devletleri’ne verdiği destek ve İngiltere’ye göstermiş olduğu “sadakat”, savaş sonrasındaki planlara, Yunanistan’ın da dâhil edilmesiyle sonuçlandı. Neticede kurulması düşünülen imtiyaz alanları çerçevesinde Yunanistan’a da ödül olarak Batı Anadolu bölgesi verildi. Böylece Batı Anadolu’daki Yunan işgalinin önü açılmış oldu.

SONUÇ

İzmir’in işgaliyle başlayan Batı Anadolu’daki Yunan işgali yaklaşık dört yıl sürdü. İşgalden oldukça etkilenen bölgede demografik yapıdan sosyal hayata, ekonomik ilişkilerden siyasi yapıya kadar hemen her alanda incelenmeye değer kendine has bir dönem yaşandı. Bu dönemi kendine has kılan özelliklerin ortaya çıkmasında işgalin bilhassa Yunanistan tarafından gerçekleştirilmiş olması etkili olmuştur. İşgalle birlikte İtilaf Devletleri, Batı Anadolu’da nüfus olarak azınlıkta olan bir milletin çoğunluğu teşkil eden bir millet üzerinde tahakküm kurmasına neden olan bir kararın altına imza atmışlardır. Oysaki o dönemde bölgeyi iyi bilen ve Batı Anadolu coğrafyasıyla ilgili tecrübesi bulunan hemen herkesin üzerinde hem fikir olduğu konu, Yunanistan’ın Batı Anadolu’daki mevcut nüfus yapısı ve yönetim

³⁵ 1. Osmanlı Devleti’nin mevcut haliyle devam etmesi 2. Osmanlı Devleti’nin federal bir yapıya dönüştürülmesi 3. İmtiyaz bölgelerinin oluşturulması 4. Osmanlı topraklarının bölünmesi.

³⁶ Aaron S. Klieman, “Britain’s War Aims in the Middle East in 1915”, *Journal of Contemporary History*, Cilt: 3, No: 3, The Middle East, Temmuz 1968, s. 247. Aktaran: Ediz, a.g.e.239

³⁷ William Miller, *The Otoman Empire and Its Successors 1801-1927*, New York 1974, s. 534. Aktaran: Ediz, a.g.e.239

konusundaki tecrübesizliği nedeniyle bölgede tutunamayacağıydı. Üstelik Yunanistan, bu yönetimi başarıyla devam ettirebilecek ekonomik güçten de yoksundu. Fakat Batı Anadolu'dan bu yönde gönderilen tüm raporlara, komisyon görüşlerine ve ortaya konan nüfus istatistiklerine rağmen Hıristiyanların can ve mal güvenliğinin olmadığı ve bölgede ciddi bir düzensizlik olduğu gerekçesiyle Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesine İtilaf Devletleri tarafından onay verildi.

İşgallerle başlayan ve Sevr Antlaşmasıyla devam eden süreç, Batılı devletler tarafından dönemin geçerli hukuk sistemi olarak kabul gören Milletler Cemiyeti prensiplerine rağmen yaşandı. Üstelik bu prensiplerin mimarı olan Amerikan Başkanı Wilson, Yunan işgaline onay veren Yüksek Konsey kararının altına imza atmıştı. Böylelikle henüz yeni yeni filizlenmeye başlayan Milletler Cemiyeti ruhu inandırıcılığını yitirmiş, milletlerin kendi kendini yönetmesi prensibi sömürgeci politikalara kurban edilmiş oldu. İşgal kararının verildiği süreçte yaşananlar, bu gerçeğin bir ispatı olarak kabul edilebilir. Zira İtalya'nın Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu coğrafyasındaki işgal girişimleri, İngiltere ve Fransa bir yana, Yunan işgaline ilk başta olumsuz bakan Amerika'yı bile ikna etmeye yetmişti. Dahası Hıristiyanların can ve mallarının tehlikede olduğu, işgallerin gerekçesi olarak kabul edilse bile daha güçlü ve zengin bir devlet olarak İtalya'nın, güvenliği sağlama noktasında Yunanlılardan daha başarılı olabileceği ortadaydı. Dolayısıyla İtalya yerine Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesine onay verilmesi, başta İngiltere'nin emperyalist kaygılarıyla ortaya çıkan bir tercihti.

İzmir'in işgali her ne kadar görünürde İtilaf Devletleri'nin tedbir amaçlı bir eylemi şeklinde başlamış olsa da işgalle ortaya çıkan süreç, Sevr hükümlerinin İtilaf Devletleri nezdinde kesinleşmesinin ardından çok daha geniş bir coğrafyada uygulamaya konulan bir ilhak şeklinde devam etti.

Antlaşmayla birlikte Yunanistan'ın manda yönetimine bırakılan İzmir dâhil olmak üzere geniş bir bölge, Türk hâkimiyetinin sadece bayrakla sembolize edildiği bir Yunan imtiyaz bölgesine dönüştürüldü. Hiç şüphesiz Yunan işgaliyle birlikte Türkiye coğrafyasının en verimli topraklarına sahip İzmir, Manisa, Aydın, Kasaba (Turgutlu) gibi Batı Anadolu bölgesi, ilk günden itibaren ekonomik, sosyal ve siyasi olarak ciddi bir kriz dönemi yaşadı. Oysa Paris Konferansı'nda İzmir ve çevresini talep ederken Yunanistan'ın öne sürdüğü en önemli argümanlardan biri, bölgede huzur ve asayişin olmamasıydı. Üstelik Venizelos, Hıristiyanların can ve mal güvenliğinin olmadığını iddia etmişti. Fakat İzmir'in işgali öncesinde ve sonrasında bölgedeki güvenlik ve asayiş durumu ayrıntılı olarak ele alındığında iddia edildiği gibi direk olarak Hıristiyanların canlarına ve mallarına kasteden bir güvenlik zaafının olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun da ötesinde işgal sonrasında

Yunanistan'ın aksi iddialarına rağmen Yunan işgal bölgesinde güvenlik ve asayiş konusunda kayda değer bir düzelme olmamıştır. Buna ilaveten Yunan yönetimi döneminde bölge halkının ekonomik olarak ilerleme kaydettiğine dair hiçbir ispat olmadığı gibi bilakis kaynakların orantısız kullanımına bağlı olarak özellikle bölgede yaşayan Türkler büyük bir ekonomik sıkıntı içine girmişlerdir. Diğer yandan göçmenlerin yeniden iskânını, bölge yönetimini Yunanlılara devredene kadar gayretle sürdüren Osmanlı yöneticilerinin aksine Yunan yönetimi bu konuda tek taraflı bir tutum sergileyerek sadece gayrimüslim göçmenlerin sorunlarıyla ilgilenmiştir.

Bu dönemde binlerce gayrimüslim göçmen bölgeye yeniden yerleştirilirken binlerce Müslüman Türk, mülteci durumuna düşmüştür. Bu gelişmeler ışığında Mütarekeden sonra bölgede özellikle asayiş konusunda yaşanan sorunların etki-tepki sonucunda ortaya çıktığı yadsınamaz bir gerçektir. Zira İtilaf Devletleri'nin İzmir'i Yunanistan'a vereceği haberlerinin duyulmasının ardından Batı Anadolu'da yaşayan Rumlar arasında Türkleri tahrik edici bir propaganda faaliyeti başlamıştı. Savaş sonrasında Anadolu'da ortaya çıkan olumsuz ekonomik ve sosyal şartlarda neredeyse tükenme noktasına gelen Türk insanı bir de topraklarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya bırakılınca tepki vermekte gecikmedi. Öyle söylenebilir ki İzmir'in işgali, bu tepkilerin bütün Anadolu'ya yayılan milli bir mücadeleye dönüşmesinde en önemli gelişme olmuştur. Ayrıca savaş sırasında bölgeden göç eden gayrimüslimlerin geri dönüşü, Batı Anadolu'daki direnişin ortaya çıkmasında diğer bir önemli etken olmuştur. Zira geri dönen gayrimüslim göçmenlerin binlerce Türkü yerinden etmesi ve ortaya çıkan toprak mücadeleleri savaş sonrasında bölgede baş gösteren düzensizliği daha da tetiklemişti. Bölgede Türkler tarafından sergilenen mücadelede yerel eşrafın ve halkın başrolde olması, işgalle birlikte bölgedeki kaynakların el değiştirme ihtimalinin ortaya çıkmasıyla doğrudan ilişkilidir.

Bölgenin ekonomik kaynaklarını ellerinde bulunduran Levantelerin ve yabancı yatırımcıların da Yunan işgaline tepkisi yine doğrudan bu konuyla ilgilidir. Buna karşılık işgal, İtilaf Devletleri'nin ortak kuvvetleri tarafından gerçekleştirilmiş olsaydı Türklerin gösterdiği tepkilerin asgariye indirilmesi mümkün olabilecekti. Batı Anadolu halkı arasında büyük bir devletin bölgeyi işgal edeceği yönünde zaten bir öngörü vardı. Bu konuyla ilgili İngiliz belgelerinden çıkan sonuç, Anadolu halkının İstanbul Hükümeti'ne olan güvensizliği ve uzun yıllardır yaşamakta olduğu sıkıntılar neticesinde büyük bir devletin bölgeyi kontrol etmesine her hangi bir tepkisinin olmayacağı yönündedir. Fakat bölge halkının beklentilerine rağmen işgal planını devreye sokan İngiltere'de başta Genel Kurmay Başkanlığı olmak üzere Savaş Bakanlığı ve diğer bazı önemli kurum ve bürokratlar, Batı

Anadolu'da doğrudan bir sorumluluk alınmasına karşıydı. Buna yanı sıra aynı dönemde Türklerin akıllarına bile getirmek istemedikleri tek düşünce, bölgenin Yunanistan'a verilmesi ihtimaliydi. Neticede korkulan olmuş ve İzmir, Yunanistan tarafından işgal edilmişti.

Daha işgalin ilk günlerinde yaşanan olaylar, gelecekte neler yaşanabileceğinin habercisi olmuştu. Yunan yetkililer tarafından verilen emirlerin olayları yatıştırmada yeterli olmadığı, bu de facto işgal durumunun bölgenin kimyasına ne denli aykırı olduğu ilerleyen işgal sürecinde ortaya çıkmıştır. Buna rağmen Yunan Hükümeti, bölgede kalıcı olabilmek adına bazı tedbirler almaya çalıştı. Fakat Anadolu coğrafyasını hiç tanımamış ve görmemiş siyasetçiler tarafından, Lloyd George güdümünde Paris'te kurgulanan bu senaryonun hayata geçirilmesi neredeyse imkânsızdı. Nitekim bölgeyi iyi bilenler ve bizzat bölgede yaşayanlar tarafından defalarca öne sürülen düşüncelere paralel olarak bu girişimin, hem idari hem de askeri olarak başarısız olduğu işgali takip eden süreçte ortaya çıkmıştır. Yunan işgal projesi, neredeyse bütün ayrıntılarıyla Başbakan önderliğindeki İngiliz bürokrasisi tarafından organize edilmişti. Bu politikanın ardında İngiltere'nin Anadolu coğrafyasındaki çıkarlarını "maşa devlet" kullanarak devam ettirme düşüncesi vardı. İngiltere, resmi politikasının öngördüğü model çerçevesinde Anadolu ve diğer Osmanlı coğrafyasındaki çıkar bölgelerini güvenli ellere teslim etmek durumundaydı. Zaten İngiliz Hükümeti açısından, ülkenin içinde bulunduğu durum göz önünde bulundurulduğunda başka bir seçenek kalmamıştı.

Dolayısıyla İngiltere'nin savaş sonrasında içinde bulunduğu ekonomik darboğaz Batı Anadolu'daki Yunan işgaliyle yakından ilintilidir. İç politika kaygılarıyla birlikte denizaşırı coğrafyalarda maliyetli politikalar sürdürmekten yana olmayan İngiliz Hükümeti, çıkarların devam ettirilmesi adına farklı arayışlar içine girmiştir. İngiltere'yi böyle bir uluslararası politika takip etmeye yönelten ciddi iç problemleri vardı. Zira dünya savaşı sırasında oldukça ağır bir yükün altına girmiş olan İngiliz Hükümeti, çıkardığı bir kanunla on yıl boyunca herhangi bir savaşa girmeme kararı almıştı. Askeri operasyonlar gerçekleştirmesinin önünü tıkayan bu kanunla birlikte İngiltere, çıkarlarını devam ettirmek adına diplomatik dayatma yöntemlerini kullanmak zorunda kalmıştır. Aynı zamanda kemer sıkma politikalarıyla uzun savaş yıllarının getirdiği ekonomik sıkıntıları göğüslenmeye çalışan İngiliz Hükümeti, kamuoyunda oluşan savaş karşıtlığı nedeniyle orduda revizyona gitmek durumunda kalmış ve asker sayısı ciddi oranda düşürülmüştü. Yine bu dönemde bir iç mesele olarak algılanabilecek İrlanda meselesi, savaş sonrasındaki dönemde İngiliz iç siyasetini oldukça hırpalamış, bu mesele ayrıca İngiltere'nin Amerika gibi güçlü bir müttefik devletle ilişkile-

rinin soğumasında ciddi bir neden olmuştur. Bu nedenlerden yola çıkarak denilebilir ki İngiliz devlet adamlarının savaş sonrasında çözmesi gereken tek sorun “Yakın ve Orta Doğu” meselesi değildi. Bilakis iç meselelerin ortaya çıkardığı tazyik, İngiliz dış politikasının belirlenmesinde ve dolayısıyla Osmanlı coğrafyasının kaderinin tayin edilmesinde son derece etkili olmuştur.

Her ne kadar İngiliz hükümeti, söz konusu şartlar altında şiar edindiği, çıkarları “maşa devletler” aracılığıyla sürdürmenin haricinde fazla bir alternatifte sahip değilse de, bu politikanın nasıl bir yöntem dâhilinde uygulanacağı konusunda İngiliz devlet adamları ve bürokratları çok farklı fikirlerle sahiptir. Öyle ki savaş kabinesinin içerisinde dahi konuyla ilgili derin görüş ayrılıkları vardır. Dolayısıyla bu dönemdeki İngiliz politikalarından söz ederken dört yıllık bir sürecin tamamını kapsayacak genellemelerin yapılması doğru değildir. Aynı dönemde İngiliz bürokrasisinin ve devlet adamlarının uygulamaya çalıştıkları politikaların farklılığı ve belirli şartlar altında değişkenlik arz etmesi böyle bir genelleme yapılmasının önündeki en büyük engeldir. Bu tarz bir genellemeye ters düşecek bir şekilde, İzmir’in Yunanistan’a verilmesi fikri İngiliz Hükümeti içerisinde Başbakan’ın önderliğinde sadece birkaç kişi tarafından destek görmüştür.

Diğer taraftan başta Dışişleri Bakanı Curzon, Hindistan Bakanı Montagu olmak üzere Paris Konferansı’ndaki delegasyon ve Hükümet içerisindeki birçok bürokrat ve devlet adamı İzmir’in Yunanistan tarafından işgaline karşıdır. Üstelik bölgenin Yunanistan’a verilmesine karşı çıkan bu devlet adamları bile İzmir ve Türkiye’nin geleceği konusunda birbirleriyle çatışma halindedir. İzmir’in işgaline ilk başta karşı çıkan Curzon’un işgalin ilerleyen dönemlerinde İngiltere’nin Yunanistan lehine tarafsızlıktan vazgeçmesi gerektiğini belirtmesi ise İngiliz politikalarında değişkenlik arz eden görüşlere çarpıcı bir örnek teşkil edebilir. Bu noktada şunu kabul etmek gerekir ki Curzon’un işgal öncesindeki Yunan karşıtı tavrı yahut daha sonraki süreçte sergilediği Yunan yanlısı tavrı onun bir “Türk düşmanı” olduğu ayrıca nihai hedefinin İngiliz çıkarlarını korumak olduğu gerçeğini değiştirmiyordu. Yine buna paralel olarak Montagu’nun İstanbul ve İzmir’in Türklerin elinden alınmasına karşı çıkması Hindistan’daki durumla ilgiliydi ve tamamen bu coğrafyalardaki İngiliz çıkarlarının sürdürülmesi kaygısından kaynaklanıyordu.

Aynı durum diğer İtilaf Devletleri için de geçerlidir. Zira işgal süreci içerisinde Fransa’da bir kez, İtalya’da ise üç kez hükümet değişmiştir. Nitekim İtalya’nın takip ettiği politikanın içerdiği Yunan karşıtlığı gün geçtikçe artmış, diğer yandan İzmir’in Yunanistan tarafından işgaline destek ve onay veren Fransa’nın bu tavrı, Yunanistan’daki Kasım 1920 seçimleri sonucun-

da ortaya çıkan durumla birlikte tam aksi istikamette değişmiştir. Seçimler sonucunda Venizelos'un iktidarı kaybetmesi ve Kral Konstantin'in Yunan tahtına büyük bir halk desteğiyle yeniden oturması, Fransa'nın bundan sonra Yunan karşıtı bir politika takip etmesine neden olmuştur. Bu düşünceden hareketle denebilir ki işgal ve ilhak dönemi boyunca Batı Anadolu'nun kaderini tayin eden en önemli gelişmelerden biri hiç şüphesiz Yunanistan'daki iktidar değişikliği olmuştur. Yunan Başbakanı Venizelos'un Kasım 1920'de yapılan seçimlerde iktidardan düşmesi, seçimleri takip eden dönemde İngiltere ve Fransa'nın Yunanistan'a verdiği açık desteğin de sonu olmuştur. Seçimlerden sonra Yunanistan'a dönen ve tahta yeniden oturan Kral ile başta Fransa olmak üzere İtilaf Devletleri'nin geçmişten kalan bir hesabı vardı. Dolayısıyla I. Dünya Savaşı boyunca İtilaf bloğu yanında savaşmayı reddeden Yunan Kralı Konstantin'in geri dönüşü, işgal sürecinde denge-lerin Yunanistan aleyhine değişmesine neden olan önemli bir etkendi. Bu çerçevede seçimden sonra Yunanistan'a uygulanmaya başlanan ambargoya, İngiliz Başbakanı Lloyd George'un pek istekli olmamasına rağmen Fransa önyak olmuş, İngiltere de müttefik anlaşmaları dolayısıyla uzun bir süre Fransa'ya uymak durumunda kalmıştır. Özellikle Ankara Hükümeti'yle anlaşma yaparak Anadolu'dan çekilen Fransa'nın, silahlarını Yunanlılara karşı mücadele eden Türklere satması bu koşullar göz önünde bulundurulduğunda daha anlamlı hale gelir. Şunu da belirtmek gerekir ki bu duruma karşı çıkan İngiliz Başbakanı her fırsatta ambargoyu delme teşebbüslerinde bulunmuş ve en sonunda diğer İngiliz devlet adamlarını da ikna ederek Yunanistan'ı direk olarak destekleme kararı almıştır. Buna rağmen İngiliz Başbakanı'nın bu yoğun çabası Yunanistan'ın İngiltere'den umduğu desteği bulmasında yeterli olmamış, iki taraf arasında imzalanan kredi anlaşmasına rağmen Yunan Hükümeti, İngiliz piyasalarından kredi sağlayamamıştır. İngiltere'nin maddi açıdan Yunanistan'a sağladığı kayda değer olarak nitelenebilecek en önemli destek Türk tarafına da dahil olmak üzere İngiliz tüccarların Yunanistan'a silah satışına izin vermesi olmuştur.

Yunan Hükümeti, 1921 yılı içerisinde gerçekleştirilen Londra konferansından itibaren Türklere yapılan barış koşullarını düşünmekten daha çok bu ambargonun kaldırılması için büyük çaba sarf etmiştir. Yunan kamuoyu dâhil herkes şunu çok iyi biliyordu ki Anadolu'daki mücadelenin başarısı İtilaf Devletleri'nin ekonomik desteğine bağlıydı. Ekonomik olarak dibe vurmuş bir Yunanistan'ın yüksek maliyetler gerektiren Anadolu operasyonlarını devam ettirebilmesi söz konusu olamazdı. Bu sebeple Yunan Hükümeti, ambargo kararının ardından katıldığı her uluslar arası toplantıda ambargonun kaldırılması konusunda ısrarcı olmuş, özellikle 1921 Londra Konferansına gündeminde bu konuyla gitmiştir. Yine çarpıcı olan diğer

bir durumsa İtilaf Devletleri'nin bu ambargo çerçevesinde Yunanistan'ın kâğıt para basmasını dahi engellemeleridir. Bu engel savaş sonrası dönemde Anadolu'da ciddi operasyonlar gerçekleştirme peşinde olan Yunanistan'ın ekonomik açıdan oldukça sıkıntıya girmesine neden olmuştur. İngiliz Başbakanı Lloyd George'un amansız Yunan taraftarlığı bile ekonomik darboğazın aşılmasına yetmedi. Müttefiklerinin desteğinden mahrum kalan Yunanistan, özellikle Sakarya Savaşı'ndan sonra farklı arayışlar içerisine girmiştir. Zira mevcut şartlar içerisinde Ankara'ya karşı bir başarı elde edilmesi mümkün değildi. Bu dönemden itibaren Yunanistan, Anadolu'da kalabilmenin mümkün olmadığını anlaşıp, bir yandan kayıpsız bir şekilde geri çekilmenin hesaplarını yaparken diğer yandan farklı politikalara başvurarak başarılı olmanın yollarını aramaya başlamıştır. İzmir'de kurulan Yunan yönetiminin bağımsızlığını ilan etmesi ve Yunan ordusunun İstanbul'u işgal etme planları gibi "oldubittilerle" sonuca ulaşmaya çalışması bu bağlamda değerlendirilmelidir. Fakat Yunan Hükümeti'nin bu planları da İtilaf Devletleri'nin ciddi tepkisiyle karşılaştı. Yunan ordusunun İstanbul'a doğru hareket etmesi halinde, İstanbul'da bulunan İngiliz askerlerinin de Ankara kuvvetleriyle karşı karşıya geleceğini düşünen İngiltere, Yunan Hükümeti'ni sert bir dille uyarıyordu. Neticede Yunan Hükümeti'nin yapmaya çalıştığı blöf başarısız olurken, İstanbul'u işgal planları da suya düşmüş oldu.

Diğer taraftan İzmir'de bağımsız bir devlet kurma projesi de Yunan ordusunun cephede kaybetmesiyle birlikte sadece düşünce aşamasında kaldı. Bu şartlar altında Sakarya Savaşı'ndan bu yana geri çekilmeyi planlayan Yunan ordusunun Türk taarruzu karşısında tutunamayışı Batı Anadolu'daki Yunan işgalinin de sonu oldu. Bu bilgiler ışığında öyle söylenebilir ki "Milli mücadele dönemi" olarak adlandırılan dönemin yaşanmasında Anadolu'nun iç dinamiklerinin yanı sıra uluslararası politika merkezlerinde yaşanan gelişmeler, değişimler ve bu merkezlerin kendi aralarındaki fikir ayrılıkları da oldukça etkili olmuştur. Bu gelişmeleri yakından takip eden Ankara Hükümeti'nin takip ettiği stratejinin önemli yönlerinden biri, İtilaf Devletleri arasındaki rekabetten ve dış dünyada yaşanan gelişmelerden istifade ederek şartları Anadolu lehine çevirmeye çalışmak olmuştur. Ankara'nın bir yandan İtilaf Devletleri'yle ayrı ayrı anlaşmaya çalışması diğer yandan ise Bolşeviklerle yürüttüğü yakın ilişkiler, son derece önemli olduğu düşünülen uluslararası gelişmeleri Türk milli mücadelesinin lehine çevirebilmek adına takip edilmiş politikalarlardır. Bu bağlamda Ankara'nın dahi büyük önem vererek milli mücadeleyi başarıyla sonuçlandırmak için yakından takip ettiği Türkiye dışındaki gelişmeleri göz ardı ederek yahut konjonktürün değişmesiyle dış dünyada ortaya çıkan yeni şartları görmezden gelerek dönemle ilgili değerlendirmelerde bulunmak eksik algılama-

ların yaşanmasına neden olabilir. Öte yandan dönemi değerlendirirken meseleleri her yönüyle ele alan bütünleyici bir bakış açısı ise, işgal süreci içerisinde yaşanan gelişmelerin neden sonuç ilişkisi içerisinde daha sağlıklı olarak anlaşılmasını sağlayacaktır.

Bütün bu değerlendirmeler de göz önünde bulundurulduğunda öyle söylenebilir ki yaklaşık dört yıl süren Yunan işgali, Anadolu'nun en verimli ve zengin topraklarına sahip olan Batı Anadolu'da ciddi sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Her şeyden önce iddia edildiği gibi bölgede düzen sağlanamamış aksine huzur ve asayiş, işgalin ilk gününden başlamak üzere giderek daha da bozulmuştur. İzmir'in işgali bölgede yaşayan Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasındaki ilişkileri tamir edilemez bir boyutta zedelemiş ve bu durum bölgedeki halkın huzur ve refah seviyesine olumsuz olarak yansımıştır. Sevr sonrasında bölgede kurulan Yunan yönetimi halkın beklentilerini karşılamaktan uzak kalmış, bölge kaynaklarını etkin olarak kullanamadığı gibi hukuksuz vergi uygulamalarıyla sık sık şikâyet konusu olmuştur. Hem siyasi, hem idari, hem de iktisadi yönden başarısız olan Yunan işgal dönemi, sonuç olarak İngiltere'nin sorumluluk almaktan kaçarak uzaktan Yunanistan eliyle yürütmeye çalıştığı bir plan olarak kalmış, Anadolu'nun tarihi gerçekleri ve Türk halkının göstermiş olduğu üstün fedakârlıklar neticesinde gelen başarı, böyle bir hukuksuz girişimin sonuçsuz kalmasını sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara 1977.
- Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1973.
- Çakmak, Nedim, *İşgal Günlerindeki İşbirlikçiler*, İstanbul 2006.
- Coşkun, Alev, *Kuvayı Milliyenin Kuruluşu*, İstanbul 2005.
- Ediz, İsmail, *Batı Anadolu'da Yunan İşgali (1919-1922)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011.
- Erdem, Nilüfer, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı, 1919-1922*, İstanbul 2010.
- Ergül, Teoman *Kurtuluş savaşında Manisa*, Manisa 1991.
- Dalezioiu, Eleftheria, *Britain and Greek Turkish War Settlement of 1919-1923*, Glasgow University 2002.
- Glenny, Misha, *Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*, İstanbul 2001.
- Gülcan, Oğuz, *Batı Anadolu'da Kuvayı Milliyenin Oluşumu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.
- Grigoriadis, Istoria, *Tis Sighronis Elladas, (Çağdaş Yunanistan Tarihi), 1909-1940*, Tomos [Cilt]: 1
- Haciantoniyu, Kostas, *Mikra Asia- O Apeleftherotikos Agonas, (Anadolu - Özgürleştirme Mücadelesi,) 1919-1922*, Atina 1994.
- Kırkpınar, Kenan, "Milli Mücadele Döneminde İngiliz Basını, Çağdaş", *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 3, Yıl: 1993.
- Klieman, Aaron S., "Britain's War Aims in the Middle East in 1915", *Journal of Contemporary History*, Cilt: 3, No: 3, *The Middle East*, Temmuz 1968.
- Köklü, Nusret, *Manisa, İşgalden Kurtuluşa*, İzmir 1998.
- MacMillan, Margaret, Paris 1919, Çev. Belkıs Dışbudak, Ankara 2004.
- Miller, William, *The Otoman Empire and Its Successors 1801-1927*, New York 1974.
- Özalp, Kazım, *Milli Mücadele 1919-1922*, Ankara 1985.
- Speck, W. A., *A Concise, History of Britain (1707-1975)*, Cambridge 1993.
- Su, Kamil, *Manisa ve Yöresinde İşgal Acıları*, Ankara, 1982.
- Tansel, Selahaddin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, İstanbul 1991.
- Turan, Şerafettin *Türk Devrim Tarihi*, Cilt: 1, Ankara, 1991.
- YUNAN GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, HARP TARİH BAŞKANLIĞI (YGHTB), *Yunan Ordusu İzmir 'de, Atina 1928*.
- [www. acikarsiv.ankara.edu.tr/fulltext/3320.pdf](http://www.acikarsiv.ankara.edu.tr/fulltext/3320.pdf) Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erişim Tarihi: 26.08.2016
- <http://www.tarihsuuru.com/tsrd/haberdetay.asp?ID=4521> Batı Anadolu 'da Yunan Mezalimi: Erişim Tarihi: 26.08.2016
- <http://w3.balikesir.edu.tr/~metinay/> Metin Ayışığı, Unutulan Soykırım: Batı

Anadolu`da Yunan Mezalimi, Erişim Tarihi: 01.09.2016

<http://www.bolsohays.com/yazarmakale-67/anonim-kastamonu-dakirum-sayisi.html> .Erişim Tarihi: 12.08.2016